

Să ne amintim

Solidarnost sau rolul mișcărilor muncitorești în căderea comunismului polonez

de Artur Lorand Lakatos

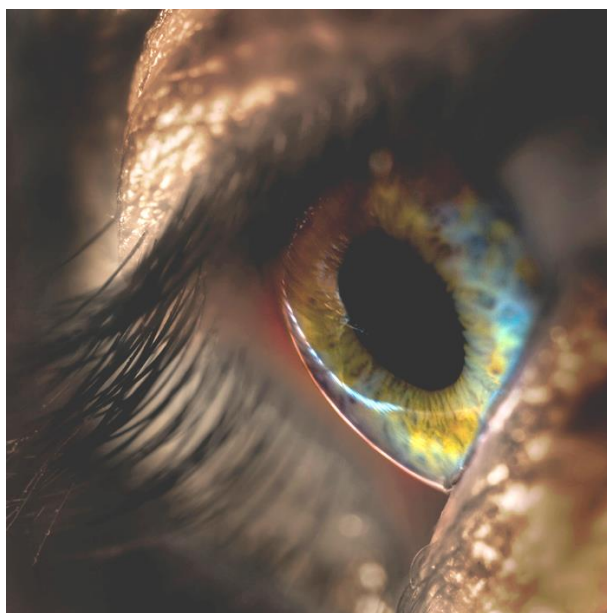
Solidaritatea poloneză este un fenomen aparte în istoria comunismului. Este un fenomen unic în felul său, care a adus slăbirea sistemului totalitar și a condus la prăbușirea lui, iar apoi la reorganizarea vieții în spațiul polonez. Istoria Solidarității este mai mult o epopee modernă, la care au participat mii și mii de polonezi, diferiți ca vârstă, sex, ocupație, dar care au avut ceva în comun: erau nemulțumiți de greutățile vieții, greutăți cauzate de natura regimului, și doreau schimbarea acestuia.

Pentru a înțelege rolul jucat de Solidaritate în Polonia trebuie analizată acea realitate în cadrul căreia acest fenomen a putut să apară, să se dezvolte și să capete importanță. Între 1945-1989, Polonia, asemenea altor țări est-europene, făcea parte din țările taberei comuniste prin însăși natura regimului politic.

Polonia era cea mai mare țară satelit din Europa de Est, iar teritoriul și populația vor fi mai greu de controlat decât în cazul țărilor de dimensiuni mai mici. Populația numeroasă însemna și fabrici mari și muncitorime numeroasă, și este prezent și un alt factor important care influențează enorm mentalitatea colectivă a polonezilor de rând: spiritul religios catolic și Biserica Catolică. Națiunea poloneză este în majoritate coplesitoare catolică, fapt prezent și în conștiința națională generală. Catolicismul îi diferențiază pe polonezi de națiunile slave din est, precum rușii, ucrainenii și bielorușii. Iar spiritul religios, cu tradiții seculare în comunitățile creștine ale europenilor, n-a putut fi smuls în totalitate din inimile și din mințile oamenilor de către propaganda comunistă atee, adesea și mincinoasă. În vasta sa operă, Paul Johnson afirmă că catolicismul a reprezentat o piedică importantă în fața comunismului, și ca dovadă oferă date statistice: mai mult de 75% dintre polonezii orășeni se căsătoreau în biserică și mai mult de jumătate din populația totală

mergea duminică la slujbă.¹ Büky Barna afirmă că în Polonia Biserica Catolică a reușit, prin mijloace proprii, să formeze chiar o cultură alternativă, care a conviețuit cu regimul fără să i se opună și acceptându-i autoritatea în „cele lumești”, însă și fără să îl sprijine. Astfel, prin faptul că regimul a fost nevoit să accepte existența unei culturi alternative, a început structurarea unei societăți pluraliste.²

În ultima parte a anilor '70 au crescut nemulțumirile față de politica guvernului, fapt ce va cauza izbucnirea unor greve de proporții la începutul anilor '80. Aceste tensiuni sociale, existente latent în sânul populației, au izbucnit brusc în august 1980, cu ocazia unei tentative a conducerii centrale de a crește prețurile. Muncitorii au intrat în grevă mai ales în Varșovia și în alte mari orașe ale țării, precum și la malul mării. În urma acestor greve spontane a apărut dorința de organizare într-o structură unitară și superioară grupulețelor locale, adică de formare a unui sindicat puternic, unitar, general și independent. În urma acestor demersuri s-a constituit în data de 17 septembrie 1980 sindicatul Solidaritatea. În momentul apariției lui, sindicatul număra 3,5 milioane de membri fondatori, însă numărul membrilor a crescut vertiginos, în numai câteva săptămâni ajungând la cifra de 10 milioane.³ Liderul mișcării a devenit Lech Walesa, muncitor în atelierele (fabrica de nave) de la Gdansk, un individ reprezentativ pentru stereotipia muncitorului, stereotip promovat de

¹ Paul Johnson, *A modern kor. A huszadik század igazi arca*, traducere din engleză în maghiară de Berényi Gábor, XX Század Intézet, 2000, p. 802.

² Büky Barna, *Visszapillantás a hidegháborúra*, Budapest, Balassi Kiadó, p. 287.

³ Kardos József, Simándi Irén, *Európai politikai rendszerek*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002, p. 394.

propaganda comunistă. Walesa s-a născut într-o familie de țărani, a crescut într-un mediu religios și a devenit docher la Gdansk. Nu se poate spune că la început ar fi refuzat ideologia comunistă, însă în anii '70 va fi alienat cu „succes” de către sistem, precum alții, mii și milioane de muncitori și țărani, și va deveni un anticomunist.⁴ Începând din acel moment grevele au devenit mai bine organizate și aduceau speranța unui succes.

Puterea comunistă din Polonia, precum și conducerea „țărilor prietene” au urmărit cu neliniște evenimentele. Dar oare de ce aceste evenimente erau atât de importante și de periculoase pentru structura regimului comunist polonez, dar și a altor regimuri din zonă? Sindicatul protesta numai pentru drepturile muncitorilor și pentru nivelul de trai al populației în general, neavând ca scop atacarea structurilor de stat. N-a avut ca scop nici măcar modificarea fundamentală a acestora, ca să nu mai vorbim despre desființarea regimului comunist; dorea numai să se facă auzit și să-i fie permisă coexistența cu structurile puterii în poziția unui partener suveran, care să reprezinte interesele membrilor săi.⁵ Răspunsul însă poate fi găsit ușor: chiar existența în sine a unui asemenea organism poate să-i neliniștească pe conducătorii unei dictaturi. Comunismul în general este considerat o ideologie totalitară, care nu acceptă existența unor alternative. Și chiar dacă regimurile comuniste ale anilor '80 nu trebuie să fie confundate cu regimurile din timpul vieții lui Stalin – nici măcar cei mai fervenți critici ai comunismului, care-l urăsc din toată inima, nu pot să conteste acest fapt –, tot totalitare au rămas, în sensul că ideologia trebuia să rămână singura cale spre fericirea comunităților umane, iar forța conducătoare – singură și fără alternative – trebuia să fie Partidul Comunist. „Nu există o conducere comunistă netotalitară. Ori devine totalitară, ori încetează să fie comunistă” – scria Adam Michnik, figură de marcă a societății civile poloneze, participant și el la mișcările Solidarității.⁶ Iar niciun regim totalitar, care urmărește dominarea fiecărui segment din viața individului și a colectivității, nu poate permite să existe structuri în afara structurilor proprii, bine controlate. Acest lucru este valabil chiar dacă structura alternativă este mult inferioară ca și complexitate structurilor de partid și reprezintă o provocare numai în anumite domenii ale vieții, cum ar fi sindicatele libere. Însă ce a însemnat Solidaritatea?

In primul rând, Solidaritatea a arătat că tendințele sociale pot fi trezite la viață și au posibilitate să se manifeste. Din acest punct de vedere, un rol important în dezvoltarea mișcării cetățenești – atât în cazul mișcării poloneze, cât și al celei internaționale – l-a avut semnarea Acordului de la Helsinki și de către țările Tratatului de la Varșovia.⁷ O altă semnificație a apariției Solidarității este că a devenit un organism de sine stătător, o alternativă pentru instituțiile de acest gen ale

puterii centrale, capabil să reprezinte și singur interesele membrilor săi. Odată cu apariția lui, regimul lui Gierek și-a pierdut, vrând-nevrând, caracterul totalitar.

O altă caracteristică importantă a sindicatului Solidaritate era că, prin popularitatea sa și prin numărul mare de membri, a scos în evidență natura dictatorială a sistemului partidului unic și a regimului comunist. A demonstrat că dominația Partidului asupra societății era ilegitimă și că voința populației, a maselor populare, poate să reprezintă o bază de legitimitate politică.⁸

Conducătorii Uniunii Sovietice, precum ceilalți lideri din zona Europei de Est, nu erau mulțumiți deloc de starea evenimentelor din Polonia. Nu ar fi fost fără precedent o intervenție a forțelor sovietice într-o țară „prietene”, așa cum demonstrează revoluția maghiară din 1956 și cazul Primăverii de la Praga, din 1968. Pe când în primul caz au intervenit brutal numai trupele sovietice, la ordinul conducerii de la Kremlin, al cărei om forte la acel moment era N. S. Hrușciiov, în cazul cehoslovac conducerea sovietică a avut grijă să coopteze și trupele altor țări din cadrul Tratatului de la Varșovia, ca aspectul intervenției să aibă un caracter internațional. Mai mult, în acei ani era la modă o doctrină niciodată definită în mod oficial, dar foarte prezentă în spiritul vremii, cunoscută de către istoriografia relațiilor internaționale ca doctrina Brezhnev, conform căreia Uniunea Sovietică tolerează modelele de socialism autohton în țările Europei de Est, dar intervine în cazul în care însăși existența socialismului este pusă în pericol în țara respectivă, în această situație intervenția fiind inevitabilă. Astfel au fost permise relativa liberalizare a economiei maghiare, precum și cursul autonom al politicii externe a României sub Nicolae Ceaușescu, deoarece în aceste țări existența însăși a socialismului nu a fost pusă nicio clipă sub semnul întrebării nici de către elita (*nomenclatura*) conducătoare, nici nu a apărut din senin un grup din interior care să reprezinte o alternativă serioasă guvernării, chiar dacă au existat anumite voci disidente. În cazul Solidarității poloneze era însă altceva: precedentele create de aceasta primejduiau mult atât falsele valori ale ideologiei comuniste, precum și, pe termen lung, rezultatele regimului, chiar și existența acestuia. Deși au existat voci care susțineau necesitatea unei intervenții și chiar au apărut semne de pregătire a acesteia, intervenția nu s-a realizat niciodată. Motivele acestui fapt pot fi multiple: procesul de erodare ideologică a nomenclaturii sovietice, care credea din ce în ce mai puțin în rigida ideologia marxist-leninistă și chiar era nemulțumită la un anumit punct de condițiile create de aceasta; boala lui Brezhnev, care, deși era încă cea mai importantă figură din conducere, putea să exercite puterea din ce în ce mai puțin și cu greu putea să ia decizii din cauza bolii și a vârstei înaintate; conjunctura internațională, în care intervenția sovietică nu era un succes și foarte probabil că în acel moment sovieticii nici nu au vrut să-i neliniștească prea mult pe americani etc.⁹ Cert este, însă, că până la urmă lumea comunistă a lăsat conducerea partidului polonez să se descurce singură. Putem numai să presupunem ce s-ar fi

⁴ Zbigniew Brzezinski, *Marele eșec: nașterea și moartea comunismului în secolul douăzeci*, traducere din limba engleză Marius Jucan, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993, p. 118.

⁵ Büky, *Visszapillantás*, p. 287.

⁶ Adam Michnik, *Scrisori din închisoare și alte eseuri*, traducere de Babeți Adriana, Mihăieș Mircea, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 57.

⁷ Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului: Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 117.

⁸ Tismăneanu, *Reinventarea*, p. 118.

⁹ Büky, *Visszapillantás*, p. 289.

întâmpat dacă structurile de putere oficiale nu ar fi putut să reglementeze situația, iar istoria nu operează cu presupuneri. Cert este, însă, că până la urmă nu a fost nevoie de o intervenție din afară. Comuniștii polonezi, însă, nu au fost abandonați deloc de „prieteni” și „tovarăși” din exterior, din moment ce aparatul polonez de represiune a fost ajutat de colegii est-germani din cadrul STASI.

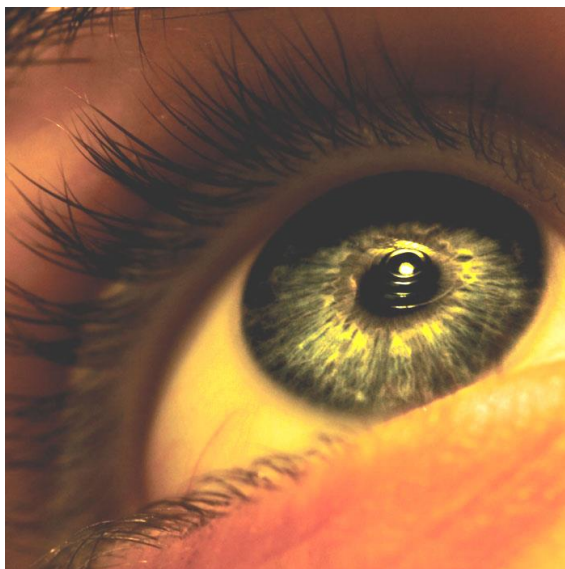
Inițial, guvernul a subestimat forța mișcării și a vrut să folosească forța armată pentru a înăbuși greva, dar până la urmă a fost nevoit să bată în retragere. Înțelegerea semnată la 31 august 1980 de către reprezentanții guvernului și cei ai comitetului de grevă a însemnat și resemnarea partidului. Totalitarismul a primit o altă lovitură grea în luna noiembrie a aceluiași an, când Solidaritatea s-a înregistrat ca sindicat independent, iar acest fapt n-a putut fi oprit de către deținătorii puterii.¹⁰ Evenimentul a scos în evidență slăbiciunea structurilor oficiale de conducere, dar și faptul că curajul și buna strategie pot să aibă succes și în fața unui regim care, la nevoie, nu ezită să folosească forța.

Conducerea comunistă nu a putut face altceva decât să se resemneze, evitând încă să recurgă la utilizarea forței, având în vedere efectele greu de estimat ale folosirii acesteia. În prima fază, structurile de represiune ale statului au dus un război subteran, invizibil, având ca scop slăbirea din interior a sindicatului condus de Walesa, infiltrarea acestuia cu informatori și cu provocatori pentru a genera disensiuni interioare, rupturi, disidențe și, în ultima instanță, pentru a face posibilă absorbirea lui în structurile controlate de Partidul Comunist. Conform unor date ulterioare, în vara anului 1980 numai în Varșovia au existat 2400 de informatori.¹¹

Însă situația s-a schimbat treptat. Conducerea, în imposibilitate de a controla situația, a căzut și lumea a fost martora ascensiunii unui militar de carieră, a generalului Iaruzelski, la conducerea supremă. La data de 11 februarie 1981 Jaruzelski a devenit prim-ministru, iar la 16 octombrie a preluat și funcția de secretar general al Partidului. Prin asumarea acestor două funcții și prin păstrarea titlurilor și a influenței din cadrul armatei, practic a concentrat toată puterea reală în mâinile lui. El a format Sfatul Militar al Salvării Naționale (URON) pentru soluționarea crizei.¹² Cert este că, fiind general, Iaruzelski era până la urmă adept al utilizării forței, dar nu trebuie confundat niciodată cu alți

dictatori cu mână forte din lagărul socialist, cum au fost Lenin, Stalin, Mao Zedong sau Ceaușescu. Iaruzelski nu era tipul *aparatickului* ambițios care ajunge la vârf printr-o serie de intrigi și pentru care anihilarea fizică și morală a oricărui adversar posibil este o necesitate, nici al revoluționarului profesionist fanatic. Iaruzelski era mai mult un om al ordinii, care nu putea dori căderea sistemului fără ca acesta să aibă o alternativă bine conturată, nici conflictul cu Uniunea Sovietică și cu alte țări ale Tratatului de la Varșovia, iar pentru evitarea acestora considera necesară o intervenție în forță. Există multe opinii potrivit cărora Iaruzelski a intervenit pentru evitarea unor conflicte și mai mari, cu efecte incalculabile. În orice caz, faptul că Iaruzelski a ajuns în frunte, fiind considerat cel mai capabil pentru reglementarea situației, a demonstrat încă un lucru: nu Partidul, cu birocrății și ideologiile lui, reprezenta acea forță care putea să înfrângă Solidaritatea, ci Armata.¹³

Războiul acesta n-a fost declarat. În noaptea aceea de decembrie 1981 agenții securității au năvălit la ușile noastre, le-au scos din fâțâni cu răngile și după ce ne-au bătut crunt și ne-au atacat cu gaze lacrimogene, ne-au zvârlit în pușcării și ne-au declarat «internați»...” scrie Adam Michnik despre felul în care au acționat forțele de represiune pentru restabilirea ordinii.¹⁴

Ce l-a determinat pe Jaruzelski să acționeze în acest fel? Nu radicalismul său, deoarece Jaruzelski nu era un fanatic. Mai mult, efectul Solidarității a atins și structurile de decizie ale partidului care, fie din interes, fie din calcul, fie sincer, au susținut în interior necesitatea schimbărilor, importanța liberalizării și a democratizării structurilor interne ale

partidului și în general ale instituțiilor din țară. La al IX-lea Congres Extraordinar al Partidului Comunist, convocat în iulie 1981, nu numai că a fost aleasă o conducere nouă, ci s-a discutat și despre necesitatea introducerii unor reforme politice și economice cerute de populație. Pentru prima dată în istoria congreselor Partidului Comunist, majoritatea delegaților la Congres au fost aleși în mod democratic. Comitetul Central nou ales era compus din membri noi, majoritatea dintre ei, în mod clar, foarte bine intenționați, însă fără prea multă experiență, fiind ușor de dominat de către veteranii partidului și chiar și de noul om forte, generalul Iaruzelski.

Oricât de bine intenționați ar fi fost noii conducători și oricât de corect ar fi fost generalul Iaruzelski, totuși vedeau în mișcarea Solidaritatea nu un partener, ci

¹⁰ Tismăneanu, *Reinventarea*, p. 118.

¹¹ Stephane Courtois (ed.), *Cartea Neagră a Comunismului: crime, teroare, represiune*, traducere din limba franceză de Schidu Luana, Prelipceanu Brândușa, București, Editura Humanitas, 1997, p. 360

¹² Kardos, Simándi, *Európai*, p. 394.

¹³ Büky, *Visszapillantás*, p. 289.

¹⁴ Michnik, *Scrisori*, p. 34.

un pericol la adresa existenței socialismului autohton, iar în sindicat, o mișcare rău intenționată, care dacă va ajunge destul de puternică, va încerca răsturnarea lor de la putere. Deși nu exista niciun semn clar în acest sens, liderii Solidarității susținând numai idei tradiționale de reprezentare și protejare a intereselor muncitorilor, în contextul ideologiei comuniste granița dintre economic și politic era întotdeauna greu de definit. Dacă reprezentarea intereselor clasei muncitorești conferă legitimitate exercitării puterii, pentru lideri comuniști era clar că dacă Solidaritatea va fi organismul respectiv și nu partidul, Solidaritatea va avea tot dreptul – iarși conform ideologiei – să pretindă puterea, chiar dacă în prezent nu o face. Crearea Solidarității rurale în primăvara anului 1981, colaborarea și dialogul liderilor muncitorești cu Biserica Catolică și cu intelectualii, numărul crescând al grevelor și al altor manifestări de acest gen pe tot teritoriul țării subliniau în acest sens declinul autorității partidului și a guvernului, care treptat-treptat își pierdeau chiar și cei mai înflăcărați suporteri, iar Iaruzelski nu putea permite așa ceva.

Solidaritatea și-a ținut primul congres de nivel național în septembrie-octombrie 1981. În timpul care trecuse de la înființare până în acel moment schimbările erau atât calitative, cât și cantitative. Pe de o parte, majoritatea muncitorilor erau nemulțumiți și frustrați, din cauză că multe obiective nu fuseseră atinse; de asemenea, exista pericolul ca, menținând un discurs conciliant, conducerea Sindicatului să aibă relații mai bune cu Puterea, dar să nu-și mai controleze reacțiile propriilor suporteri. Astfel, majoritatea discursurilor rostite cu ocazia congresului au fost radicale, chiar belicoase, și au arătat că mulți vor ca Solidaritatea să se implice tot mai mult în politică și, la nevoie, chiar să conteste autoritatea formală a regimului. Situația era percepută ca înrăutățindu-se de către oamenii lui Iaruzelski, care au făcut mișcările pe care le credeau de cuviință în asemenea cazuri. Atmosfera s-a deteriorat și de faptul că situația economică a țării nu se îmbunătățea, ci dimpotrivă, în ciuda tuturor discursurilor și a agitației celor două părți. Biserica Catolică a încercat să joace rolul de negociator, dar fără succes. În luna noiembrie a avut loc o întâlnire de negocieri între Walesa, Iaruzelski și arhiepiscopul Glemp, dar n-a avut rezultate, iar ruptura părea a fi definitivă.¹⁵

La data de 13 decembrie URON a declarat starea de urgență și forțele aparatului de siguranță au acționat rapid și chiar brutal în cazul în care considerau că este nevoie, arestând și internând în scurt timp în jur de zece mii de oameni, între care și liderii cei mai importanți ai mișcării.¹⁶ Testul intervenției a fost suprimarea de către Miliție a grevei elevilor de la școala de pompieri din Varșovia, iar după ce Solidaritatea nu s-a apărut eficient, măsurile s-au generalizat. Au fost mobilizate forțe impresionante; la operațiuni au participat 70000 de soldați, 30000 de angajați ai Miliției, 1750 de tancuri, 1900 de transportoare, 9000 de camioane și mașini, câteva escadre de avioane și

elicoptere. Granițele și stațiile de benzinărie au fost închise, telefoanele deconectate, fapt ce a provocat și multe nenorociri nedorite de nimeni, soldate cu victime colaterale, deoarece mulți n-au putut să anunțe nici măcar Salvarea. În decurs de zece zile toate grevele au fost înăbușite. S-au înregistrat 14 morți, mai multe sute de răniți, 4000 de greviști au fost arestați. Primele procese au avut loc de Crăciun, toți inculpați fiind judecați de tribunale militare. Sentințele au fost cuprinse în general între 3 și 5 ani, cea mai gravă condamnare fiind de 10 ani. Ordinea a fost restabilită după placul lui Iaruzelski, care însă nu a acceptat cererile radicalilor din partid, care doreau introducerea terorii generale.¹⁷ Numai la Katowice intervenția forțelor de ordine în mina Wujek s-a soldat cu 9 morți. Legea din 3 octombrie 1982 a declarat în afara legii sindicatele libere. Iaruzelski însă nu era tipul de tiran, care dorește ca represiunile și teroarea să continue chiar și după încetarea pericolului. La data de 22 iulie 1983 a luat sfârșit starea de urgență, iar între timp, în 1982, a fost eliberat și Lech Walesa din închisoare.¹⁸

Se părea că Solidaritatea a devenit istorie, cel puțin după părerea multora. Dar care a fost reacția celorlalte state socialiste la apariția Solidarității? Așa cum am văzut, liderii Uniunii Sovietice chiar s-au gândit la o intervenție militară, în privința căreia au existat argumente pro și contra. Pledau în favoarea intervenției în spiritul doctrinei Brezhnev și faptul că Uniunea Sovietică nu-și putea permite periclitarea prestigiului, nici slăbirea controlului asupra țărilor din această regiune, care putea să ducă la dezintegrarea blocului comunist. Împotriva intervenției erau considerentele că efectele nu putea fi calculate, iar în cazul unei rezistențe a armatei poloneze victoria era sigură, dar ar fi putut presupune costuri și sacrificii mari, care ar fi putut transforma succesul într-o victorie pyrrhică, nemaiuând în calcul eventuala reacție a Occidentului. Până la urmă, au dat rezultate simpla exercitare a presiunilor și amenințarea cu intervenția, dacă luăm în considerare că Iaruzelski, la rândul său, a acționat și în scopul evitării conflictului. Singurul răspuns sută la sută de simpatie a venit din partea conducerii iugoslave, critic tradițional al hegemoniei Uniunii Sovietice din regiune, care agreea slăbirea prestigiului comunismului caracterizat prin control sovietic și era simpatizantul unui comunism mult mai deschis. În Ungaria regimul lui Kádár nu se simțea amenințat de evenimente, fiind un regim foarte deschis raportat la regimul altor țări comuniste, și nu simțea nevoia unei reacții radicale. Media oficială maghiară a rămas în general tăcută sau ușor critică, dar între oamenii de rând domina simpatia față de camarazii polonezi, fără ca situația să devine conflictuală. În cazul României reacțiile ar fi trebuit să fie adverse, așadar conducerea română a încercat să nu acorde prea mare atenție cazului, evitând să intre în contradicție cu ea însăși. Pe de o parte, Ceaușescu era adeptul declarat al căii libere, al drumului separat, militând pentru neintervenția niciunei mari puteri în treburile interne ale niciunei țări, în niciun caz, astfel neputând sprijini o intervenție în cazul Poloniei, și ar fi fost nevoit să admită evenimentele din Polonia ca pe

¹⁵ Andrzej Korbonski, „Poland” în Teresa Rakowska-Harmstone (ed.), *Comunism in Eastern Europe. Second Edition*, Bloomington, Indiana University Press, 1984, p. 59-61.

¹⁶ Kardos, Simándi, *Európai*, p. 395.

¹⁷ *Cartea neagră*, p. 361-362

¹⁸ Kardos, Simándi, *Európai*, p. 395.

niște lucruri firești, în care nimeni altcineva nu are dreptul să se amestece. Pe de altă parte, însă, Ceaușescu nu mai era de mult tipul liderului relativ liberal din timpul Primăverii de la Praga, iar regimul român era unul foarte represiv, chiar cel mai represiv din toată Europa, cu cultul liderului și cu teroare, astfel că nu putea să salute eforturile de reformă ale polonezilor. Două țări balcanice, Bulgaria și Albania, au rămas în mare măsură tăcute, lansând numai din când în când critici grave la adresa celor întâmplate în Polonia, din considerente diferite: Albania din cauza naturii conservatoare, radicale și represive a regimului politic intern, iar Bulgaria din fidelitate față de Moscova, al cărei aliat cu tradiție istorică era.

Însă cele mai radicale reacții au venit dinspre cele două țări vecine Poloniei, Cehoslovacia și Germania de Est, reacții chiar mai violente decât cele venite de la Moscova. La baza acestor fapte putea sta și naționalismul tradițional ceh și german, care vedea în vecinii polonezi dușmani tradiționali, fapt ce nu a putut fi șters în totalitate nici de cei aproximativ patruzeci de ani de „frăție”, dar și frica conducerilor comuniste din aceste țări, care își vedeau situația amenințată de cele întâmplate în Polonia. Acestea se vedeau amenințate de o eventuală extindere a exemplului polonez, deoarece atât regimul lui Husak, cât și cel al lui Honecker se simțeau fragile și cu o legitimitate ușor de contestat, astfel că, se pare, acești conducători chiar își aruncau cu bucurie trupele țărilor într-o eventuală acțiune militară împotriva greviștilor polonezi alături de trupele fratelui mai mare, Uniunea Sovietică.¹⁹ Însă datorită acțiunilor hotărâte ale lui Iaruzelski, intervenția nu a avut loc niciodată.

Fără îndoială, mișcarea Solidaritatea a fost înfrântă temporar și a fost forțată să treacă în clandestinitate, dar acest lucru nu a însemnat și sfârșitul. Unul dintre fondatori ei, Jacek Kuron, spunea: „Solidaritatea a fost zdrobită și obligată să treacă în clandestinitate, dar aceasta nu poate schimba faptul că fundamentele sistemului totalitar fuseseră sfărâmate”. Această afirmație poate fi ilustrat prin dovezi concrete, precum faptul că ziarul samizdat „Tygodnik Mazowsze” a fost publicat fără întrerupere, cu un tiraj de 50000 de exemplare. Au fost formate comitete neoficiale care adunau bani pentru familiile militanților întemnițați.²⁰ În fiecare an, Solidaritatea a ținut manifestații cu ocazia zilelor de 1 și 3 mai, data aniversării Constituției din 1791, respectiv fosta sărbătoare națională, și de 31 august, aniversarea Acordurilor de la Gdansk din 1980. Aceste manifestații au fost înecate în sânge, au existat chiar câțiva morți, șase în decursul anilor. Și, deși au existat și anumite asasinat cu caracter specific, care sunt de obicei atribuite serviciului de siguranță a statului – în lipsă de dovezi, desigur, deoarece vinovați nu au fost, nu au putut fi dovediți, însă aceste asasinat vizau mai mult preoții ai Bisericii Catolice –, teroarea anilor '80 nu este

comparabilă cu teroarea din perioada 1945-1956.²¹ Însă nu trebuie să credem că supraviețuirea Solidarității a fost meritul exclusiv al membrilor și al conducătorilor ei, ci într-o mult mai mare măsură al slăbiciunii puterii. Nimic nu ilustrează acest lucru mai bine decât câteva citate din opera lui Adam Michnik, câteva fragmente din *Scrisori din închisoare*:

„E foarte ușor într-adevăr să dau geamurile zăbrele și zidul cu sârmă ghimpată în schimbul «libertății». Ușile de fier de la Bialoleka ți se vor deschide și în locul curții închisorii îți vei vedea orașul natal înțesat de patrulare înarmate și de tancuri. Vei vedea indivizi cerând actele la control, mașini oprite pentru a fi cercetate amănunțit de agentul de securitate cu ochi versat, pescuindu-i din mulțime pe inșii suspecți că «violetăză reglementările stării de război». Vei auzi cuvinte din al Doilea Război Mondial pe care nu le știai decât din cărțile de istorie: *razie, Volkliste*: cuvinte curățate de patina de demnitate pe care le-o conferise timpul și care acum pulsează cu o nouă cruzime. Vei auzi despre arestări, despre oameni căutați de poliție sau care se ascund, despre condamnări draconice.[...]”²²

„Te vor duce la Bialoleka împreună cu cei care sunt mândria fiecărei case din Polonia. Vei călători alături de un celebru filosof și de un eminent istoric, de un director de teatru și un profesor de economie, de un lider al Solidarității din Ursus și unul de la Universitatea din Varșovia, alături de studenți și muncitori. La Bialoleka nu te vor bate. Dimpotrivă! Vei servi ca probă a liberalismului și umanismului, pentru că foarte curând te vor arăta delegației Crucii Roșii Internaționale și deputaților din Sejm, și chiar primarului Poloniei. Așa că vor fi extrem de curtenitori, de săritori, de blânzi. Dar din când în când te vor scoate la plimbare printre două șiruri de bărbați cu căști pe cap, cu scuturi și bastoane made in Japan. Singurul scop al acestei mascarade este de a-ți reaminti că ei sunt cei puternici și că acest regim e asemenea câinelui turbat, căruia îi place să muște și după ce i-au căzut dinții.”²³

Sigur, aceste însemnări n-au fost publicate oficial atunci și trebuie să aducem un omagiu lui Michnik și altora asemenea lui, care aveau curajul să scrie sau să spună așa ceva, însă nu trebuie uitat un lucru: fără intenția de a spune aceste lucruri, ele nu putea fi spuse, dar a fost nevoie ca regimul să fie și el destul de îngăduitor să tolereze așa ceva, chiar și în clandestinitate. În epoca stalinistă, pentru crime mult mai mici, chiar inexistente, oameni au fost torturați sau uciși. Față de acei ani, regimul lui Iaruzelski poate fi socotit ca fiind unul „blând”.

Sfârșitul deceniului însă va aduce cu sine căderea sistemului comunist din Europa de Est, chiar și în cazul Poloniei. Încă din 1983 Andropov a declarat că Tratatul de la Varșovia nu va comite agresivități împotriva propriilor lui membri.²⁴ Acest curs al evenimentelor a fost accelerat odată cu venirea la putere în Uniunea

¹⁹ Andrej Korbonski, „Eastern Europe” în Robert F. Byrnes (ed.), *After Brezhnev. Sources of Soviet Conduct in the 1980s*, Bloomington, Indiana University Press, 1983, p. 316-317.

²⁰ Tismăneanu, *Reinventarea*, p. 121.

²¹ *Cartea Neagră*, p. 363.

²² Michnik, *Scrisori*, p. 13-14.

²³ *Ibidem*, p. 19-20.

²⁴ Büky, *Visszapillantás*, 325.

Sovietică a lui Mikhail Gorbaciov, care, în spiritul doctrinei Sinatra, a dorit să dea mână liberă comunismelor locale în scopul reformării cât mai rapide și mai eficiente a sistemului, însă acest lucru a fost până la urmă fatal sistemului. După cum scrie Henry Kissinger, populația a văzut în general în reprezentanții

puterii păpușile Kremlinului, iar democratizarea structurilor interne doar a facilitat căderea acestora. Gorbaciov chiar i-a permis lui Iaruzelski să negocieze cu Solidaritatea.²⁵ Iaruzelski a profitat de ocazie și a încercat încă din 1986 să ajungă la un compromis. La 11 septembrie 1986 Ministerul de Interne a eliberat toți deținuții politici care se mai aflau în detenție, 225 în total.²⁶ Conform lui Françoise Thom, nu numai conducerea de vârf, ci și alte structuri căutau deja posibilitatea unor negocieri cu evenimentele poluri de putere din opoziție, dintre care în Polonia cel mai puternic era, de departe, Solidaritatea. Cel puțin acest lucru poate fi demonstrat prin faptul că în noiembrie 1987, într-un interviu acordat *Newsweek*, un consilier al Solidarității a lansat ideea unei alianțe între Solidaritatea, poliție și armată împotriva partidului, și tot în acea lună serviciul secret polonez – SB-ul – propune unor activiști ai opoziției suport logistic pentru organizarea grevelor, cu condiția ca aceștia să renunțe la antisovietism.²⁷ Însuși

Iaruzelski a amenințat cu demisia dacă nu se negociază cu Solidaritatea,²⁸ iar după părerea profesorului marxist Adam Schaff, Moscova chiar i-a dat ordin lui Iaruzelski să cedeze puterea Solidarității,²⁹ care deja era din nou o forță de luat în considerare.

Tranziția poloneză este un caz tipic de tranziție pașnică prin negocieri, alături de exemplul Ungariei. Deoarece Uniunea Sovietică sub conducerea lui Gorbaciov nu mai intervenea pentru a ține la putere un regim cu forța și cu orice preț, iar Polonia era lovită de un lung șir de greve, membrii conducerii au decis să negocieze în cadrul unei mese rotunde cu reprezentanți opoziției informale, printre care și liderii Solidarității, aflate în acel moment în ilegalitate. Negocierile au început în februarie și s-au încheiat printr-un acord la data de 5 aprilie. Conform înțelegerii, sistemul instituțional a fost înnoit și locurile din cele două camere ale legislativului s-au împărțit astfel: în cazul Camerei Deputaților – Sejm – coaliția condusă de comuniști obținea automat 65% din locuri, opoziția 35%, iar în cealaltă cameră, în Senat, cei 100 de senatori urmau să fie aleși prin vot exprimat în alegeri libere. Comuniștii au păstrat ministerele cheie și primul loc în structuri; Iaruzelski urma să rămână președintele statului până la alegerile prezidențiale. În alegerile din iunie, opoziția a obținut o victorie zdrobitoare, 99 de locuri din cele 100 în cazul Senatului. De remarcat este însă și felul în care deputații Solidarității au respectat acordurile: când, la alegerile prezidențiale, niște deputați ai coaliției de guvernământ n-au vrut să-l voteze automat pe Iaruzelski, câțiva deputați ai Solidarității și-au invalidat voturile, ca să fie sigură victoria generalului.³⁰

Polonia va deveni prima dintre fostele țări comuniste în fruntea căreia a ajuns un guvern necomunist în data de 24 august 1989, sub conducerea unui colaborator al lui Lech Walesa, Tadeusz Mazowiecki.³¹ Iar în luna octombrie a aceluiași an, o actriță a făcut următorul anunț în principalul jurnal de știri al televiziunii: „Doamnelor și domnilor, la 4 iulie 1989 în Polonia s-a terminat cu comunismul.”³²

Tranziția a fost deci pașnică. Iar Solidaritatea, ca sindicat și ca forță politică, a jucat un rol important în aceasta. Zbigniew Brzezinski scrie despre ea: „A semnalat noua realitate a unei conștiințe comune, a încrederii colective și a unei alianțe între diferite straturi ori clase ale societății.”³³ Dar dincolo de toate, rolul Solidarității este cel mai bine demonstrat prin faptul că liderul ei, Lech Walesa, un simplu muncitor, va fi ales președintele Poloniei.

²⁵ Tismăneanu, *Reinventarea*, p. 174.

²⁶ Thom, *Sfârșiturile*, p. 59.

³⁰ Adrian Pop, „Civil Society and the Breakdown of the Totalitarian Regimes”, în Răzvan Theodorescu, Leland Conley Barrows (coordinatori), *Eastern Europe: Case Studies in Politics and Culture in Southeastern Europe*. Bucharest, UNESCO Cepes, Studies on Science and Culture, 2001, p. 276-277.

³¹ Johnson, *A modern kor*, p. 802.

³² Timothy Garton Ash, *Foloasele prigoanei*, traducere în limba română de Catrinel Pleșu, Corina Popescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 316.

³³ Brzezinski, *Marele eșec*, p. 118.

²⁵ Henry Kissinger, *Diplomacia*, traducere din engleză de Baik Éva, Budapest, Panem-Mc Grew-Hill-Graf, 1994, p. 794-795.

²⁶ *Cartea Neagră*, p. 363

²⁷ Françoise Thom, *Sfârșiturile comunismului*, traducere de Gabriela Gavril, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 58-59.